

EMLÉKÜNNEPÉLY

a székelly-keresztúri unitár. gymnasiumban 1883. május 28-án.

I.

Megnyitó beszéd.

Tartotta: *Kozma Ferencz*, isk. felügyelő gondnok.

Tisztelt hallgatóság! Egyházi főhatóságunk kegyeletes intézkedése folytán egyházunk s ebben különösen felsőbb tanintézeteink jóltevőinek emlékét öt-évenként meg szoktuk ünnepelni. Ma is e czél hozott össze minket. Hadd áldozzunk hát időnkéből egy néhány perczet s keblünk hála-érzelmeiből egy-két szép virágot azon nemes lelkerek emlékére, a kik elég boldogok és szerencsések voltak fenmaradó nyomot hagyni maguk után azon a talajon, a mely fajunk művelődésének gyümölcseit termi. Valóban, alig lehetséges valakinek jobban örökítenie meg nevét, mintha az emberiség művelődéstörténetének könyvébe írja azt be saját kezeivel. És az embereknek sokkal nagyobb száma előtt áll a halhatatlanság ez útja nyitva, mint a hányan arra rálépnek. Mert nem csupán a művészet, tudomány és ipar remekei s vívmányai bírnak erre jogosultsággal, hanem a szerencse vagy szorgalom azon anyagi kincsei is, melyek nélkül amazok sem virágozhatnának. Elég kétségbevonhatatlan példát nyújt erre kicsiny egyházunk története, melyben a Dávid Ferencz, Szentábrahámi, Enyedi és Kriza vallásalapító-, fentartó és irói- s a Mólnos Dávid, Mikó Lőrincz és Koronka József tanári nevének fénye mellett soha sem fog homályban maradni az Augusztinovics, Konecz, Zsuki, Demeter, Mártonffiné, Kelemen Béni stb. dicső emléke. Az a mustármag, a melyet ők elültettek, ma már terebélyes fának árnyékát és gyümölcseit nyújtja tanintézeteink számára, melyek e nélkül elnéptelenedve, messze tulszárnyalva állanának ott a nagy verseny közepette. Avagy mi közvetlenül is a muzsák e hajlékának díszes kiépítését, tantermeinek, gyűjtemény- és könyvtárának s tornaterének felszerelését képesek leszünk vala-e az áldozatokban már kimerült erővel végrehajtani, ha Jakab Elek és Kovács János barátai által reánk figyelmessé téve, a tengeren tulról nem nyújt segédkezést azon jóltevőnk, a kinek nevét hálás említés nélkül soha sem hagyhatjuk, valahányszor e falak közé keblüknél ünnepélyre szólít a felekezeti kötelesség? Ha nem mondanám is, mindnyájan tudjátok, hogy Fretwell János angol hitrokonunkra gondolok, a kinek nevét legjobbjaink dicső koszorújába fűzve adjuk át az utókor tiszteletének.

Gymnasiumunk nem egészen száz éves multja nyomról-nyomra szakadatlan lánczolatát hirdeti az egyház- és nevelésügy-szeretet sugalta áldozatkészségnek és jótékonyaságnak, melyet általában hitroko-

naink, valamint e vidék és megye lakószai — felekezeti különbség nélkül — mindannyiszor nagylelkűen ujitottak meg, valahányszor arról volt szó, hogy ez egyetlen székelyföldi felsőbb tanintézetünk fejlődésének fokozatainak egy lépéssel előbb segítsék. Csak így válhatott a kicsiny kezdetből culturtényező, melynek az egyház szívében és a székelyföld nyugati határán missioszerű hivatását immár anacronismus lenne bizonyítgatni. A tényekben nyilvánuló közhangulat rég megpecsételte e hitet s a messzelátó Lázár István püspökünk ez épület alapkövének letételekor kitűzte ez irányban a követendő zászlót. S bár egyházunk kebelében azóta koronként újabb jelzők merültek felszínre s napjainkban figyelemreméltó erőfeszítések nyilvánulnak az extensiora, melyek nehéz sikerét mi is komolyan óhajtjuk: mindazonáltal végzetes tévedésnek tartanók legtermészetesebb talajunk mivélésének és fokozatos javításának abba hagyását.

Épen azért tartjuk nyitva a gymnasiumunk iránt nyilvánuló jó-tékonyág aranykönyvének lapjait, s ne hagyjuk kifogni olaját azon világító mécsnek, melyet elődeink mivélés-, haza- és egyház-szeretete helyezett e pontra, hogy innen világosságot, s erősödő fényével meletet áraszson maga körül. Némelyek e meletet még nem ismerik, sőt a világosságot is tagadják. Ennek okát talán az alanyi hőfok depressiójában kereshetjük, a mi ne csüggeszzen a komoly, odaadó munkában és áldozatkészségben.

Most különösen egy olyan korszak küszöbére jutottunk, a mely kitarásunkat a legnehezebb próbára teendi. A jelen évben megalkotott középtanodai törvény már szentesíti azon követeléseket, a melyek eddig csak mint kegyes óhajtás éltek lelkünkben. Mert élt az a vágy, hogy rendes tanáraink száma, munkája és díjazása az eddigénél kedvezőbb arányba hozassék, hogy felszerelésünk és oktatásunk eredménye tökéletesbüljön. Élt a vágy: szaporodni látnunk azon tanerőket, a kik nemcsak kiszabott óráikon oktatják és vezetik az ifjúságot, hanem ezenkívül kifejtett munkásságuk által is vonzó hatást gyakorolnak arra — a szellemi foglalkozás becsét megismerni s gyönyöreit élvezni. Be kell vallanunk azonban, hogy igényeinket e tekintetben, jelen körülményeink között, a minimumra kellett leszállítanunk. E vélemény nem akar sem kritika, sem ítélet lenni, csupán azon tényállás contatálása, hogy tanügyi eszményeinket teljességgel nem közelítik meg azon anyagi eszközök, a melyeket azok biztosítására fordítunk. Ebből tehát önként is az áldozatok fokozása következik, de meg a törvény is erre fog kényszeríteni. Majd illetékes helyen és formában látni fogjuk azon programot, a melyet egyházi főhatóságunk az új helyzettel szemben egyházközönségünk eleibe terjeszt. Tudjuk, hogy az új helyzet újabb akadályul szolgáland azon ünneplésen és hivatalosan kimondott elv megvalósításában, hogy kereszturi gymnasiumunk fokozatos fejlesztését egyházunk érdeke követeli. De mi a nehézségek miatt az elvet feláldozni nem tartanók tanácsosnak, sőt hitrokonaink nagy többségének véleménye azt határozottan ellenezné is. Miután azonban fon-

tos dolgot egyszerű negatioval sem megakadályozni, sem létrehozni nem lehet: nincs más mód, mint újból azon kútforráshoz folyamodni, a melyből intézetünk mindannyiszor életerőt nyert, valahányszor nehezebb feladat megoldása előtt állott. Appellálunk a j ó t é k o n y s á g r a, a mely száz év óta kimeríthetetlennek bizonyult, s a mely hivatva van állandóan bizonytságot tenni az emberiség nemesebb gondolkozásáról.

Hivatkoznunk kell azon kiválóan unitárius traditiokra, a melyeket korunk materialis és minden mélységet nélkülöző ál liberalis szellemének áldozatul dobni nem szabad. Kicsiny egynázunk kebelében csaknem csoportosítani lehetne azon családokat, melyek egyike a közszolgálat, másika az anyagi áldozatok, harmadika a nálunk különös fontossággal bírt nobile officiumok terén évszázadokra terjedő időn át szolgálja legszentebb ügyeinket. Hir, dicsőség és egyéni előhaladás kevéssé kecsegtethette őket; de édes érzés és boldogító jutalom volt részökre az a közszeretet és tettetés nélküli kegyelet, melylyel hitrokonaik személyöket és emléköket körülövezték s az a tisztélet, melylyel szavuk a köztanácsban mérlegeltetett, miután mindenki tudta, hogy hiúság és önérdek nem szolgálnak rugóul szereplésükhöz. Mekkora ragaszkodás, szeretet és összetartás melegágya volt egyházi életünk a multakban! s mennyire fokozta e hagyományos testvériség az áldozatra kész szellemet! Birjuk-e még ez örökséget sértetlenül?! Ismeri-e ifjabb nemzedékünk azon családneveket, a melyeket nem volna szabad kegyelet nélkül említenie? Nem indul-e koronként álpróféták után, a kiknek jelszava: lerombolni minden tekintélyt, összezavarni a régi összhangot s szenzálnodni olyan eszmékkel, a melyek őseink előtt mindig szentséget képeztek?! Figyeljék meg szóvivőink és az ifjuság vezetői: nem kezdettek-e feledésbe menni az unitárius traditiók, s nem hül-e ki ezáltal a kedélyekből azon áldozatkészség, a melyre mindig bízton támaszkodhatott a testvérek egyháza?! Nem akarom prófétai siralommal jósolni Jeruzsálemünk romlását, de a régi szeretet, összetartás és kegyelet szellemét mintha nem találnám annak falai között. Vajha minden ellenem kelne fel bizonytságnak s ébrednék örömteljes valóra megczáfolt képzeledésemből!

Ha a régi hit és munkás szeretet tüze közöttünk él és újra fellobban, akkor nem féltém egyházunkat s abban gymnasiumunk sorsát sem. A mi különösen ez utóbbit illeti, annak szükségei ugy sem erőfölöttiek s ismervén azt részletesen, bátor leszek azok figyelmébe ajánlani, a kik a nevelés oltárát nem akarják áldozat nélkül hagyni.

Intézetünkben a neveltetési költségek amugy is mérsékeltek lévén: a mi a legszegényebb tanulók segélyezésére s a szorgalom és verseny élesztésére szükséges, azt tisztességesen fedezi azon 530 forint összeg, a melyet jóltevőink alapítványának kamatai évenként már is kiosztásra nyujtanak.*) Két dolog van már most, a mi figyel-

* A segély- és ösztöndíj-alapok évi jövedelme külön-külön: a K o n c z - alapé 200 frt (ez még növekedőben van a kamatok egy részének tőkésítése ál-

münket különösen kiváló mértékben igényli. Egyik: a meglévő tanári székek javadalmának fokozása és újabbak alapítása, másik: a tanczél előmozdítására szolgáló szerelvények gyarapításának biztosítása. — Ez utóbbi pontra nézve benső örömet okoz közhírré tehetnem, hogy ép az utóbbi napokban jelentkezett egy nemes jóltevő, a ki 40 frt évi járulékot biztosított intézeti könyvtárunk gyarapítására. Berde Mózes közszeretet és tiszteletben álló hitrokonunk ez, egyik méltó képviselője azon családoknak, melyekre fennebb is kegyelettel gondoltam, s a melyek jellemére, talentumára és munkás szellemére egyaránt büszkeséggel gondolhat a székelység és egyházunk. Én alapítványának különösen azért örülök, mert az egy oly célra szolgál, a mely nálunk a legelhagyatottabb volt, s a mely nélkül pedig magasabb szellemi élet itten ki nem fejlődhetik. Ha gyümölcséről ítélhető meg a fa, akkor ez áldozat is kellően jellemzi azon fenkölt gondolkozást, a mely lelki tápiálék nélkül nem vél kellően gyarapodhatni egy tanintézetet. Már most reményünk lehet hozzá, hogy szép könyvtárunk, melyet áldozatok árán megalapítottunk s intézetünk leghebbebb barátai közbenjárására a magyar tudományos akademia is hazafias pártfogásába vett, lassankint a mai kor igényeinek színvonálára fog emelkedni.

A tanári székek szaporítására is van már némi kezdeményezés. A b. e. Gál Ábel és a mívelt lelkű Vass Miklósné, Szabó Anna alapítványa e célra már 2090 frtra emelkedett (az első külön 1550, a másodiké 540 frt). Ide sorozandó mai ünnepeltjeink egyik kimagasló alakjának ifj. Demeter Jánosnak alapítványa is, melynek folyósított kamatai a jelenlegi javadalmakhoz 367 forinttal járulnak évenként. Ugyan e célra szolgál a hazafiságát szenvedésekkel tetőzött Bedő Sándornak neje emlékére tett 300 frtos alapítványa is. A legtöbb és igazán életbevágó teendő azonban még mindig e téren vár az áldozni kész nemes lelkekre, mert ahhoz, hogy egy újabb tanári szék alapját biztosítva láthassuk, legalább is 10,000 frt alapítóke szükséges, a minek a Gál-Vassné alap jelenleg $\frac{1}{5}$ részét képezi.

A meg nem nevezett általános célra tett alapítványoknak is igen jó hasznát veszi intézetünk, mert ezáltal válik lehetővé annak biztosítása, hogy a kebli vegyes költségek fedezésére szolgáló tandíjak magasra ne emeltessenek, a miből a tanítató szülőkre háramlik nagy előny.

Ilyen célra közel 800 forint alappal rendelkezünk már, melyhez néhai Sándor Józsefné 150 és Pálfi Mihály hitrokonunk 100 forinttal járult.

Korunk humanistikus intézményei egyikének, egy kebli kórház szervezésének alapjához is birunk már 420 frtot, melyből 222 frtot intézetünk egyik meleg barátjának gr. Haller Józsefnek, 100

tal), a Mártonffy-né-Koncz Juliáé 122, az Ágoston Istváné 84, az Augustinovich Sámuelé 42, a Botta Györgynéé 20, az Orbán Balázsé (a magánál tartott 500 frt alapítvány $10\frac{1}{2}\%$ -a) 50, a Rafaj Károlyé (a magánál tartott 100 frt alapítvány $8\frac{1}{2}\%$ -a) 8, a Sándor Jolán alapé 3, a Fejér Mártoné 1 forint.

frtot pedig Rafaj Károly hitrokonunknak, ez áldozatkész közügy-barátnak köszönhetünk.

Ime, t. közönség, elődeink és részben kortársaink vallásos érületének, hazafiságának, mivelődés-szeretetének hasznos gyümölcssei és maradandó emlékei! Ime az összehordott áldozatok, melyek a mi legbecsesebb traditionkat képezik: összekötő kapcsolatát a multnak jelennel, külső jelképét annak, hogy közös szeretetünk és legnemesebb érzelmeinknek mindig volt egy közös tárgya s innen mint gyúpontról vissza és szétsugárzott a kegyelet és testvériség érzete mind az áldozókra, mind az áldozatok élvezőire. Ime: hogyan fonódnak a testvériség koszorújába egymás emlékét átölelő lények, a kik testi szemeikkel egymást soha sem is látták! Ime: mily lelkesülten hinnenénk nefelejtset sirjára azoknak, a kiknek csak halhatatlan szellemét ismerjük! Ime az út egyik nemzedéktől a másiknak szívéig! Emlékezzetek, szeressetek, áldozatok!

2.

Muzsnai ifjabb Demeter János élete és alapítványa.*)

Irta és felolvasta: *Sándor János* igazgató-tanár.

Kinek egész élete közszolgálatban, a hazáért, a nemzetért, vagy valamely vallásfelekezettért munkálva telik el; kinek minden tette, még akkor is, ha tán önmagáért vitte is véghez, de végeredményében az emberiség üdvét, előmenetelét czélozta; kinek mindenek fellett egy szent eszme, egy magasztos ideál lebegett előtte, ugy élni, ugy cselekedni, hogy az emberek legnagyobb részének a boldogítása eszközlössék ezáltal, az ilyen érdemesítette magát az örökéletre.

Azonban nem minden egyes élete ilyen lefolyásu. Rendelketésünk magunkért is munkálni. A saját érdekünkben jól és becsületesen végzett munka is tiszteletes, mert ez által is hatást idézhetünk elő arra nézve, hogy ösztönt, példát adjunk másoknak a hasznos életre. Ez irányban is befolyhatunk a közboldogság emelésére. Kiki az ő munkakörében, a néki adatott erőt és tehetséget jó szándék, és igyekezettel párosítva, egyes oly tényeket is mutathat fel, a melyek képesek megörökíteni nevét s elismerést szerezni neki a jelenben ugy, mint a jövőben.

A rendelkezésem alatt lévő adatok nyomán egy ilyen elismerésre méltó embert akarok felmutatni; illetőleg élete folyását adandom elő, habár töredékesen is, és végül kiemelni azt a tettét, a mely parancsolja, hogy szóljak, beszéljek róla, mert az őt a halhatatlanok közé emelte. Nem országokat kormányzó, nemzeteket igazgató, vagy hódító sergeket vezérlő emberről leszen szó, hanem egy székely családból származott egyénről, kinek neve fenáll, mig leszen hazánkban

---

*) Azok a levelek, jegyzőkönyvi kivonatok s más okmányok, a melyekre e leírásban hivatkozás van, láthatók a székely-kereszturi unitárius középtanoda levéltárában.